

12
ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY
Akademie věd České republiky

Ředitel PhDr. Oldřich Tůma
Vlašská 9, 118 40 Praha 1
Tel / fax: 257 531 121
E-mail: tuma@usd.cas.cz

Por. Bc. Lucie Baráková
Policejní komisař
Police ČR
Obvodní ředitelství Praha IV
K plynárně 2
Praha 4
150 45 04

Praha 8. září 2006

Vážená paní poručice,

v příloze zasíláme expertízu k problematice internačního tábora v Letech. Tento odborný posudek byl původně zpracován pro odbor terorismu a extremismu ÚOOZ SKPV PČR, který jej vyžádal svým čj. ÚOOZ-164-5/V5-2006 z 14. března 2006.

Expertíza odpovídá na všechny Vaše dotazy s výjimkou otázky týkající se pracovního nasazení internovaných osob. Pracovní povinnost se uplatňovala po celou dobu existence internačního tábora v Letech. Vztahovala se především na dospělé praceschopné osoby a zahrnovala zejména výstavbu a opravu silnic, jakož i zemědělské a lesní práce. Internovaní se ovšem podíleli i na zajišťování provozu tábora, a to včetně produkce některých potravin. Podrobnější údaje k této problematice lze nalézt v monografiích Ctibora Nečase *Ceskoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*, Brno 1994 a *Holocaust českých Romů*, Praha 1999.

O. Tůma

Koncept odpovědi:

V příloze zasíláme expertízu k problematice internačního tábora v Letech. Tento odborný posudek byl původně zpracován pro odbor terorismu a extremismu ÚOOZ SKPV PČR, který jej vyžádal svým čj. ÚOOZ-164-5/V5-2006 z 14. března 2006.

Expertíza odpovídá na všechny Vaše dotazy s výjimkou otázky týkající se pracovního nasazení internovaných osob. Pracovní povinnost se uplatňovala po celou dobu existence internačního tábora v Letech. Vztahovala se především na dospělé práceschopné osoby a zahrnovala zejména výstavbu a opravu silnic, jakož i zemědělské a lesní práce. Internovaní ovšem podíleli i na zajišťování provozu tábora, a to včetně produkce některých potravin. Podrobnější údaje k této problematice lze nalézt v monografiích Ctibora Nečase *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*, Brno 1994 a *Holocaust českých Romů*, Praha 1999.

Odborná expertíza k problematice internačního tábora v Letech

Diskriminace romského etnika za 2. světové války, její rozsah a konkrétní podoby, byly výsledkem dvou souběžně probíhajících procesů. Československé, resp. později protektorátní úřady se snažily především usměrňovat způsob života romského etnika, který byl v protikladu se zájmy většinové společnosti. Dělo se tak různými administrativními opatřeními, která postupně získávala stále větší represivní charakter, avšak obdobné formy regulace tzv. cikánské otázky se postupně prosazovaly i v jiných evropských zemích. První československou normu představoval zákon č. 117 z 15. července 1927 o potulných cikánech. Byl vyvolán snahou zvýšit veřejnou bezpečnost a vedle romského etnika se týkal i tzv. kočujících necikánů. V tomto směru se zákon především pokoušel omezit a usměrnit nekontrolovaný pohyb této části obyvatelstva. Do praxe proto zaváděl jak vydávání kočovnických listů, které platily vždy pro určitou skupinu osob a stanovovaly konkrétní podmínky volného stěhování, tak tzv. cikánských legitimací. Ty sloužily ke zjišťování totožnosti konkrétních osob a plnily úlohu osobních dokladů. V nacistickém Německu se naopak proti tomu rychle prosazoval ryze rasistický přístup k romskému etniku, který později přerostl v systematicky prováděnou vyhlazovací politiku.¹

Na katastrálním území v Letech u Písku postupně existovaly v letech 1939 - 1943 celkem tři tábory (kárný pracovní tábor, sběrný tábor, cikánský tábor), které se vzájemně lišily jak svým posláním, tak i zařazením v systému protektorátní, resp. okupační správy. Z hlediska obecné typologie represivních zařízení z let 2. světové války, používané Mezinárodní pátrací službou Červeného kříže v Arolsensu (Internationaler Suchdienst),² se jednalo o tábor internační. Tímto termínem jsou označovány tábory, které „nebyly pod přímou pravomocí SS, zvláště tábory pod neněmeckou správou ve spojeneckých nebo satelitních zemích“.³ Obecný pojem koncentrační tábor nelze v případě Letů použít, protože v rámci nacistických represivních zařízení představuje tento termín přesně definovanou kategorii. Šlo o tábory, které podléhaly úřadu inspektora koncentračních táborů a útvarů SS-
Totenkopf, resp. od března 1942 Hlavnímu hospodářskému a správnímu úřadu SS.

¹ Blíže viz Kenrick, Donald – Puxon, Grattan: Cikáni pod hákovým křížem, Olomouc 2000, s. 31-46.
² Viz Das nationalsozialistische Lagersystem (CCP), Hrgb. M. Weinmann, 4. vydání, Zweitausendeins, Frankfurt am Main 2001.
³ Tamtéž, s. XLIII.

Kárný pracovní tábor v Letech

Již brzy po vzniku Protektorátu Čechy a Morava byly české úřady nuceny znovu řešit tzv. cikánskou otázku. Hlavním důvodem byla zvýšená migrace romského etnika a s ní spojená drobná kriminalita, kterou z podnětu vlády řešily zemské úřady. Zemský úřad v Praze vydal 10. června 1939 oběžník, kterým okresním a policejním úřadům uložil zvýšený dozor na tzv. potulnými cikány. Měly být uplatňovány zákazy pobytu na určitých místech (lázně, letoviska, aj.) a současně i bráněno tomu, aby Romové netábořili ve skupinách přesahujících rámec rodiny. Tímto opatřením se však kočování nepodařilo podlomit. Na podzim 1939 bylo proto přistoupeno k radikálnějšímu opatření. Ministerstvo vnitra svým výnosem č. 64362/39-5 z 30. 11. 1939 nařídilo, aby všechny podřízené úřady oznámily cikánům, že do konce ledna 1940 se musí usadit a zanechat kočování. Pro případy neuposlechnutí byla současně stanovena sankce zařazení do kárného pracovního tábora. Teprve toto opatření se neminulo účinkem a do konce ledna 1940 bylo celkem evidováno 6540 usídlených cikánů, tj. odhadem 70 – 80 % osob, kterých se toto opatření týkalo.⁴

Zmíněný institut kárných pracovních táborů vznikl již na sklonku 2. republiky a byl primárně určen pro „osoby práce se štífcí, které dovršily 18. rok věku a nemohou prokázati, že mají řádným způsobem zajištěnu obživu“.⁵ První tábor tohoto druhu začal být připravován v září 1939 právě v Letech u Písku. Hlavním důvodem ovšem bylo postupné zavádění všeobecné pracovní povinnosti, které podle vládních nařízení z léta 1939 zatím postihlo všechny prácešopné muže ve věku od 16 do 25 let. Už v září 1939 bylo rozhodnuto, že k tomuto účelu bude využito mobilní ubytovací zařízení bývalého pracovního útvaru 3/105, který prováděl stavbu silnice Mirovice – Orlík. Tábor ležel na louce patřící obci Lety (katastr č. 995) a tvořilo jej padesát přenosných baráků, z nichž dvanact sloužilo pro různé správní a hospodářské účely. Tábor měl kapacitu cca 200 lidí a byl vybaven studnou s pitnou vodou, jakož i společnými záchody.⁶ Už počátkem října 1939 byla podepsána smlouva s podnikatelskou firmou Ing. Miroslav Štenina Mirovice, která pro potřeby budoucího kárného pracovního tábora měla během tří dní zahájit následující práce: umocnění celého areálu, stavba umývárny se sprchami a prádelnou, stavba učebny (tato dílčí

⁴ Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond Ministerstvo vnitra-nová registratura, kart. 12054, sign. E 5476, Zpráva o cikánech v Československu.

⁵ Vládní nařízení č. 72/1939 Sb. z 2.3.1939 o kárných pracovních táborech.

⁶ NA, fond Generální velitel neuniformované policie – dodatky (Dále jen GVNP), kart. 89, Zprávy o místním oplocení v Domově bývalého pracovního útvaru při stavbě okresní silnice Mirovice – Orlík z 13. 9. 1939.

zka byla odsunuta na pozdější dobu), vztyčení stožárů pro táborové osvětlení, zavedení denního vedení a výstavba tří strážních budek.⁷

Tyto stavební práce byly sice provedeny do konce roku 1939, avšak k vlastnímu otevření pracovního tábora zatím nedošlo. Celá záležitost usnula natolik, že na jaře 1940 úřad pro péči o mládež v Mirovicích požádala příslušné protektorátní úřady, aby jí byl konstruovaný areál předán pro rekreační účely. Teprve počátkem května 1940 ministerstvo vnitra konstatovalo, že obdrželo souhlas úřadu říšského protektora s návrhem předpisu o pracovních táborech a začalo podnikat praktické kroky k otevření „Kárného pracovního tábora I v Letech“. Dne 25. května 1940 konečně proběhla kolaudace celého areálu. Současne začal být vybírán personál pro službu v táboře, kontrolována evidence osob, které budou zařazeny do kárného pracovního tábora, shromažďován potřebný materiál apod.⁸ V červenci 1940 pak ministerstvo vnitra oficiálně zřídilo „Kárný pracovní tábor I“ a vydalo upřesňující pokyny k jeho činnosti. V nich se mj. konstatovalo, že do tábora mohou být povolávány osoby německé národnosti a dále se zpřesňovala definice „osob práce se štítících“. Podle pokynu Zemského úřadu v Praze z 10. 8. 1940 do této kategorie spadali rovněž „potulní cikáni a jiní tuláci stejným způsobem žijící, řemeslní žebráci a osoby žijící ze žebroty jiných (dětí apod.), řemeslní hazardní hráči, notoričtí zahaleči, povaleči a osoby žijící z nečestných výdělků (prostituce apod.) vlastních nebo jiných osob“.⁹

Kárný pracovní tábor v Letech byl aktivován 7. srpna 1940. O den později zahájila činnost prezentační komise, která do 2. září 1940 zaevidovala celkem 166 internovaných osob, které byly zařazeny do tábora podle již zmiňovaných proticikánských opatření listopadu 1939 byly v evidenčních dokladech označovány červeným písmenem C. K datu 2. září 1940 jich v táboře bylo pouze 11 a i v následujícím období, fakticky až do konce existence kárného pracovního tábora, tvořily nepatrnou menšinu.¹⁰ Bylo to dáno tím, že české protektorátní úřady nezaváděly restriktivní opatření vůči Romům z rasových důvodů, ale pro jejich odlišný způsob života, který vnímaly jako neslučitelný se zájmy většinové společnosti. Zcela jednoznačně to plyne z již citovaného pokynu ministerstva vnitra pro Zemský úřad v Praze z 6. května 1940. Okruh tzv. cikánů určených pro zařazení do kárného pracovního tábora zůstal vymezen osobami, které „buď neuposlechli zákazu kočování vůbec,

⁷ Tamtéž, protokol o zadání zakázky rekonstrukčních prací z 6. 10. 1939.
⁸ Tamtéž, srov. zejm. nařízení dr. Ptáčníka Zemskému úřadu v Praze z 6. 5. 1940.
⁹ Tamtéž, pokyn Zemského úřadu v Praze č. D-1622-7/8-40 z 10. 8. 1940.
¹⁰ Viz přehled publikovaný Ctiborem Nečasem v práci Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945, Brno 1994, s. 40. Úřední zprávy o inspekcích v táboře Lety uvádějí obvykle čísla poněkud nižší. Jde ovšem celkem o nepodstatné odchylky.

14

...bo se sice usadili, ale nejeví ochotu k práci, dopouštějí se trestných činů nebo jinak dávají
...dnět k zakročení“.¹¹

Kárný tábor v Letech

V červenci 1941 německé okupační úřady začaly na českou autonomní správu vyvíjet tlak, aby proti kriminalitě bojovala po říšském vzoru formou preventivních opatření. Už 25. července 1941 proběhlo jednání o těchto otázkách mezi velitelem německé kriminální policie v protektorátu SS-Obersturmbannführerem Friedrichem Sowou a vedoucím příslušné sekce ministerstva vnitra oborovým radou Josefem Šejnohou. Po skončení schůzky Šejnoha ministerstvu vnitra navrhoval, aby se celá záležitost prozatím řešila jen interními předpisy bez zvláštní legislativní úpravy. Podle jeho doporučení měly být nyní v první řadě internisťováni do kárných pracovních táborů – jako osoby práce se štífcí - zločinci z řemesla podle návrhů Všeobecné kriminální ústředny“.

I když k této záležitosti se nepodařilo zatím nalézt žádné další k prameny, přibližující tehdejší praxi, lze odůvodněně předpokládat, že od podzimu 1941 kárný pracovní tábor v Letech skutečně začal sloužit k tzv. preventivnímu potírání kriminality. Tento závěr alespoň umožňuje dochovaná statistika osob, které zde byly v roce 1941 nově internovány. Celkem se jednalo o 463 lidí, z toho 45 tzv. cikánů. Z tohoto počtu bylo pak 415 osob jednou či vícekrát soudně trestáno. Pokud šlo o strukturu trestů, resp. důvod dodání do kárného pracovního tábora, stále mezi nimi sice převažovali žebráci, tuláci a lidé vyhýbající se práci, ale výraznou skupinu už také představovaly osoby s jasně kriminální minulostí.¹²

trestní klasifikace	počet osob
žebráci a tuláci	148
řemeslní zloději	81
zločinci z povolání	53
hazardní hráči	46
notoričtí pijáci	43
podvodníci	33

¹¹ NA, GVNP, kart. 8, pokyn Zemského úřadu v Praze č. D-1622-7/8-40 z 10. 8. 1940.
¹² Tamtéž, přehledná zpráva o kárném pracovním táboře v Letech za rok 1941.

...ovanci vychovatelem ...onucovacích pracoven	20
...tulní řemeslníci	20
...osoby štítící se práce	19

Institut policejní preventivní vazby byl v Protektorátu Čechy a Morava oficiálně připuštěn až vládním nařízením č. 89 z 9. března 1942 o preventivním potírání zločinnosti. Touto legislativní normou protektorátní vláda zavedla do kriminální praxe kategorie zločinců z povolání a zločinců ze zvyku. K uvalení preventivní vazby stačily tři právoplatné soudní rozsudky, z nichž každý měl trvat nejméně šest měsíců. Vládní nařízení současně obsahovalo důležité správní změny. Dosavadní kárné pracovní tábory se přejmenovávaly na preventivní tábory, určené k výkonu policejní preventivní vazby, a přecházely pod dispoziční právo Všeobecné kriminální ústředny. Ta navíc přebírala do své kompetence agendu vydávání kočovnických listů pro tzv. cikány, kterým se zakazovalo vzdalovat se z úředně přikázaných míst bez povolení kriminální ústředny.

Prováděcí směrnice k vládnímu nařízení č. 89/42 Sb. ještě více rozšiřovala některá původní ustanovení. Preventivní policejní vazbu bylo možné uvalit také na osoby obecně nebezpečné, tj. ty, které se dopustily mravnostních deliktů ohrožujících mládež, a osoby antisociální. Těmi se rozuměly prostitutky, opilci, žebráci, ale i „cikáni, zejména ti, kteří se nepotulují a nedbají policejních nařízení o setrvání v místě dosavadního pobytu, o prozatímním usazení na místech jim vykázaných, přijetí práce jim přidělené apod“. Současně se nově připouštělo, že preventivní policejní vazba může být vykonána i v táborech v Říši. Tento postup byl poprvé použit koncem dubna 1942, kdy kriminální ústředna na pokyn okupačních úřadů vypravila první transport tzv. asociálů do koncentračního tábora Osvětim. Brzy následovaly další a deportace této skupiny obyvatel do nacistických koncentračních táborů se staly fakticky jediným způsobem uplatňování preventivní policejní vazby.

Cikánský tábor Lety

V průběhu 2. stanného práva, po atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha, se již plně prosadil ryze rasový přístup k romskému obyvatelstvu. Už 24. června 1942 ministerstvo vnitra vydalo výnos D-1520-22/6-42-V/4 o potírání cikánského zlořádu, který plně vycházel z obdobných říšských předpisů. Nařizovalo se v něm mj. provedení nového soupisu cikánů, cikánských míšenců a cikánským způsobem kočujících osob, jakož i „zadržení cikánů a cikánských míšenců, kteří nejsou v pevné a produktivní práci, spolu se

semi rodinnými příslušníky a dodání jich do cikánského tábora“. Na tuto normu ovšem už nelze pohlížet jako na plně svrchované rozhodnutí českých autonomních úřadů. Již 16. června 1941 úřad říšského protektora vydal rozhodnutí, kterým s účinností od 1. července přecházela česká protektorátní policie pod přímé řízení německých okupačních úřadů.¹³ Spolu s ní se převáděla i příslušná agenda, která, pokud se týkala romského etnika, nyní spadala pod úřad Generálního velitele neuniformované protektorátní policie, jímž se stal velitel německé kriminální policie SS-Standartenführer Friedrich Sowa.

Cikánský tábor v Letech zahájil svoji činnost 2. srpna 1942. I když jeho oficiálně udávaná kapacita činila pouhých 300 osob, počet internovaných brzy téměř čtyřnásobně převyšoval ubytovací možnosti tábora. K 31. srpnu 1942 zde bylo soustředěno 1093 osob, z toho 245 mužů, 312 žen a 591 dětí. Důsledkem bylo katastrofální zhoršení životních podmínek, které nedokázala eliminovat některá dílčí opatření (např. nouzové zřízení dvou polních kuchyní). Vedle neúnosných hygienických podmínek (v táboře např. existovala stále jen jedna studna), přeplněných ubikací (v domcích určených pro 4-6 lidí bydlelo až 10 osob) a nedostatku šatstva hlavní problém představovalo především nedostatečné stravování internovaných. V tomto směru hlavní zodpovědnost spočívala na generálním veliteli neuniformované policie, který nesl nejenom vinu za několikanásobné překročení ubytovací kapacity tábora, ale současně i určoval velikost tzv. stravného pro jednotlivé kategorie internovaných. Vinu však nesl i český táborový personál, který se dopouštěl rozkrádání potravin. Ten také - konkrétně velitel tábora, hospodář a lékař - zodpovídal za tzv. stravní hospodářství, tj. kvalitu potravin, jejich dostatečné množství a účelně sestavený jídelní lístek, jehož podoba se měla řídit „podle zásob potravin, ročního období a způsobu pracovního nasazení příslušníků tábora“.¹⁴ Tento požadavek však šlo jen těžko naplnit, protože tzv. stravní hospodářství naráželo na všechna negativa válečného zásobování, které obecně neumožňovalo zajistit v potřebném rozsahu optimální skladbu potravin. S touto skutečností proto počítala i směrnice generálního velitele neuniformované policie pro hospodářskou službu v táborech, která kladla důraz na „účelné obdělání zahrad a polí“, tj. zajišťování zemědělských produktů z vlastních zdrojů, a nákup tzv. neobhospodařovaných potravin, jež ovšem bylo možné obvykle získat jen za ceny výrazně převyšující povolené stravné. Jeho překročení směrnice striktně zakazovaly a celý problém řešily tak, že v průběhu měsíce bylo možné vyrovnat nevyčerpané denní stravné, tj. jednorázově dodat některé těžko dostupné potraviny nebo jejich přiměřené náhrady.

¹³ Historikové a kauza Lety, Praha 1999, dokumentární příloha, dok. č. 1, s. 41.
¹⁴ NA, GNKP, kart. 10, Směrnice pro hospodářskou službu v táborech.

Všechny výše uvedené faktory byly hlavní příčinou jak vysoké úmrtnosti, tak i rychlého šíření nakažlivých nemocí. Nejvíce ohroženou kategorií představovaly děti, jak nepřímo vyplývá i z dochovaných táborových přehledů:¹⁵

Datum	děti			chlapci	dívky	muži	ženy	celkem
	0 - 2 let	2-6 let	6-14 let					
5.1.1943	62	230	309	38	61	187	79	966
11.1.1943	30	190	295	36	60	107	54	772
18.2.1943	11	97	248	41	43	126	128	694
13.3.1943	13	87	243	38	39	113	112	645

Epidemii tyfu, která v cikánském táboře vypukla v prosinci 1942, se české protektorátní úřady snažily zvládnout všemi dostupnými prostředky, aby zabránily jejímu rozšíření mimo hranice tábora. Výskyt břišního tyfu byl zjištěn 13. prosince 1942 a do konce měsíce bylo internováno dvacet osob a dva četníci hospitalizováni ve veřejných nemocnicích. Epidemie tyfu úplně propukla v lednu 1943, kdy zemřelo, ovšem v důsledku i jiných nemocí a podvýživy, celkem 136 lidí. V této době byl rovněž zjištěn výskyt skvrnitého tyfu, který byl lékařsky potvrzen 23. ledna 1943. V polovině února bylo již v táboře evidováno 34 případů skvrnitého tyfu a 15 případů břišního tyfu. Rozkazem generálního velitele neuniformované protektorátní policie byla vyhlášena přísná karanténa, která platila až do 6. srpna 1943, kdy došlo k definitivnímu uzavření tábora. Ještě před tím však byla převážná většina internovaných deportována v několika transportech do koncentračního tábora Osvětim, kde později zahynula, resp. byla usmrcena v plynových komorách.¹⁶

Obecné závěry

Areál bývalého cikánského tábora v Letech, stejně jakož i bývalý cikánský tábor v Hodoníně, je bezprostředně svázán s tragédií českých Romů v letech 2. světové války. V důsledku špatných hygienických podmínek, podvýživy a nemocí zde v průběhu jeho existence zemřelo 326 mužů, žen a dětí. Přestože cikánský tábor v Letech byl zřízen v důsledku nacistické rasové politiky, nelze jej považovat za místo systematicky prováděné

¹⁵ Tamtéž, kart. 8, sign. II 1620. Změny u jednotlivých kategoriích osob odrážejí nejenom jejich úmrtnost, ale i nařízené transporty, útky, propuštění apod.

¹⁶ K této problematice blíže viz Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů, Praha 1999, s. 119-171.

genocidy. Hlavním účelem bylo izolovat romské etnikum; nuceným soustředěním Romů na jednom místě se však současně vytvářely i předpoklady pro jejich pozdější úplné vyhlazení.¹⁷ Přestože genocida Romů (někdy též označovaná jako holocaust Romů) proběhla nakonec mimo území protektorátu, nelze pochybovat o tom, že jak Lety, tak i Hodonín jsou s touto genocidou bezprostředně svázány. Oba cikánské tábory totiž fakticky plnily stejnou úlohu jako terezínské ghetto při tzv. konečném řešení židovské otázky.

Kárný pracovní, resp. sběrný tábor v Letech nelze naproti tomu považovat za místo, které by bylo bezprostředně spojeno s českou národní tragédií v letech 2. světové války. Oba tábory sice také fungovaly na principu omezení osobní svobody pro určitou skupinu obyvatel, ale její výběr se řídil zcela odlišnými hledisky. V případě sběrného tábora šlo o princip izolace osob ohrožujících svým chováním společnost, který sice nacistický režim nakonec dovedl do brutální podoby, avšak jinak je i v demokratické společnosti vnímán jako nepřijatelný. Nelze tedy v žádném případě přehlížet skutečnost, že osoby umístěné ve sběrném táboře v Letech zde nebyly internovány s ohledem na svůj etnický původ, aktivní odpor proti skupaci nebo politické přesvědčení. Pokud se dnes účelově připomíná existence tohoto tábora, nesnižuje se tím pouze utrpení Romů v letech 2. světové války, ale de facto se tak relativizují i místa bezprostředně svázaná s českou národní tragédií (např. Malá pevnost Terezín, tzv. Pečkárna, Kounicovy koleje v Brně, střelnice v Kobyliších aj.).

¹⁷ Blíže k této problematice např. D. Kenrick – G. Puxon, c.d., zejm. s. 37-46.